

A MODERN ÉPÍTÉSZET BEILLESZKEDÉSE A TÖRTÉNELMI KÖRNYEZETBE MAGYARORSZÁGON*

Megtisztelő feladatomban, hogy röviden beszámoljak azokról az eredményekről, amelyek a történelmi környezetben való új építkezések terén a háború utáni évtizedekben Magyarországon létrejöttek, azokról a tapasztalatokról, amelyeket ezekből leszűrhattunk, valamint azokról a sajátos körülményekről, amelyek a magyarországi elvek és gyakorlat alakulására befolyással voltak. Mivel az eredmények megértését és helyes értékelését a fejlődés premisszái, a tár-

sadalmi és történelmi keretek alakulása döntően befolyásolják, mondanivalómat ezekkel kezdem, eleve felmentve érezve magam attól, hogy a bevezető előadásban kifejtett általános elvi kérdésekre akár csak vázlatosan is kitérjek.

Magyarországon a korszerű műemlékvédelem megvalósulása és társadalmi méretekben való kiszélesítése a második világháborút követő társadalmi és szellemi újjáépítés időszakára esik. Ebben az ország egész életére kiterjedő nagy átalakulásban a műemlékvédelem szervezeti keretei is átalakultak és új otthonra találtak. Ez az új

* Az ICOMOS budapesti kongresszusán elhangzott korreferátum

otthon: az építészet és urbanisztika területét irányító minisztérium lett, s ezáltal a magyar műemlékvédelem európai viszonylatban igen sajtóságos helyzetbe: a kulturális ügyek helyett az építészet és városrendezés ügyével egy közös területre került. Ez a körülmény döntő hatással volt műemlékvédelmünk szemléletére, módszereire és fejlődésére.

A műemlékvédelmi szakemberek, az alkotó építészek és a városrendezők már korán igen szoros kapcsolatba kerültek egymással, s maguk a műemlékvédelmet irányító szakemberek jó része is aktív építészekből és városrendezőkből állt össze. Ennek tudható be, hogy a műemlékvédelem értelmezésének kiszélesedése, az urbanisztikai összefüggések felismerése, és a műemlékek és együttesek beillesztése a városfejlesztésbe nálunk már közvetlenül a háború utáni években kialakult. A különböző területeket képviselő szakemberek – építészek, városépítészek, régészek és művészettörténészek – között már korán egységes álláspont alakult ki arra nézve, hogy a múlt építészeti örökségének megőrzésére a helyes és célravezető megoldás azokat az élet és a település fejlődésébe minél szervezesebben beilleszteni.

Közügyülésünk színhelyének, a budai Várnegyednek helyreállítására és jövőbeni sorsára vonatkozóan az első részletes városrendezési terv már 1949-ben elkészült. Ezt az úttörő kezdeményezést a továbbiakban hasonló műveletek egész sora követi, annak tanúságaként, hogy a település-méretű műemlékvédelem gondolata, a műemlékek és együttesek újjáélesztése és a jövőbe való beillesztése hazánkban már meglehetősen korán élő gyakorlattá vált.

A műemlékvédelemnek az élő építészettel és városrendezéssel való szoros kapcsolata nemcsak a mindennapi gyakorlat kialakulásában jelentkezett. Helyesebben szólva: a mindennapi gyakorlat kialakulásának előfeltételeként született meg a műemléki szakemberek, valamint az építészek és városrendezők között egy olyan együttműködés és egymásrahatás, amely mind a műemlékvédelem elveinek és módszereinek fejlődésére, mind pedig az építészeti közvéleménynek a műemlékekkel kapcsolatos felfogására döntő hatással volt.

Kétségtelen az is, hogy a magyar műemlékvédelemnek megvoltak a hagyományai is, amelyekre mindez épülhetett. A kor színvonalán álló építészeti módszerek és felfogás alkalmazása a műemlékvédelemben hosszú időre visszanyúl. A századforduló táján Möller István, a harmincas években, az Athéni Carta idején Lux Kálmán és munkatársai voltak úttörői az előremutató gondolatoknak és a háború utáni generáció az ő útjukon haladt tovább.

Régi és új egymáshoz való viszonya, építészet és műemlékvédelem kapcsolata, a műemlékvédelem elvi és módszerei tekintetében tehát az utóbbi évtizedekben olyan irányzat alakult ki, amely a két tényező: tehát a múlt és jövő, az építészeti múlt és az építészeti keretek állandó továbbfejlődése alapvető egymásrautaltságából indul ki, és a kettőnek egészséges egyensúlyát, összhangját keresi.

A modern építészet történelmi környezetbe való beillesztésének problémáját hazánkban is a második világháború utáni újjáépítés hozta az érdeklődés előterébe. Bár a háború pusztításai Magyarországot sem kímélték meg, háborús veszteségeink, műemlékeink és történelmi városnegyedeink összességét ért káraink koránt sem mérhetők azokhoz az európai országokéhoz, ahol egész városrészek semmisültek meg a nemzeti és európai kultúra örökségéből. Talán ez a körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy nálunk az elpusztult műemlékek és városképek újra felépítésének gondolata nem került előtérbe, s ha voltak is vélemények, amelyek egyes elpusztult épületek dokumentumok alapján való visszaállítását javasolták, ez a módszer nem vált élő gyakorlattá nálunk.

Veszteségeink pótlására, történelmi városképeink korrekciójára, műemlékeink újjáélesztésére és a fejlődésbe való beillesztésére kezdettől fogva az élő építészet eszközei jöttek számításba. Ez az élő építészet, természetszerűleg, a maga eszközeiben, kifejezési formáiban, illetve azok alakulásában maga is híven tükrözte társadalmunk sajátos fejlődésének vonalát. Kezdetben a háború előtti évek szemléletének bizonyos vonásai, később az új társadalmi rend kialakításának ellentmondásai voltak rá hatással, míg végül megtalálta azt a nyelvet, amelyen történelmi környezetben belül és kívül egyaránt a kor társadalmának igényeit tudja kifejezni és megvalósítani.

Ez a történelmi városnegyed, amelyben e napokban a világ szakembereinek megtisztelően népes összejövele zajlik, maga is híven tükrözi a történelmi fejlődés egyes fázisait, és leolvashatóan mutatja

Budapest I., Tárnok utca 12. sz. lakóház
Budapest, Ire arr. Maison n° 12 de la rue Tárnok
Будапешт, I район, жилой дом по ул. Тарнок 12

Budapest I., Úri utca 6. sz. lakóház
Budapest, Ire arr. Maison n° 6 de la rue Úri
Будапешт, I район, жилой дом по ул. Ури 6

Budapest I., Fortuna utca 16. sz. lakóház – Budapest, Ire arr. n° 16 de la rue Fortuna – Будапешт, I жилой дом по ул. Фортуна 16

Budapest I., Bécsikapu tér 7. sz. lakóház
Budapest, Ire arr. Maison n° 7 de la place Bécsikapu
Будапешт, I район, жилой дом на площади Бечикапу 7

be a múlt és jelen építészeti törekvéseit. Megtalálhatók benne azok a kísérletek, amelyek az újjáépítés első évtizedében a hagyományos szerkezetek és anyagok semleges formálásával igyekeztek minél szerényebben és minél szorosabban alkalmazkodni a környezet architektúrájához. Található benne egy-két olyan műemlék is, amelyeket – ha nem is teljesen, de nagyobb részükben – elpusztult állapotukból állítottak helyre, hogy a történelmi városkép egységét megőrizték, illetve elkerüljék azt, hogy az adott helyen új elem kerüljön sorai közé. Végül megjelennek benne azok az új épületek, amelyek a mintegy másfél évtized óta általánossá vált modern irányzatot képviselik s ezzel mai és holnapi törekvéseinket illusztrálják.

Ezek az épületek – nézetünk szerint – élő gyakorlatként igazolják ma már azt az irányzatot, amelyet az ötvenes évek végén a fővárosi műemlékvédelem itt a budai Várnegyedben meghirdetett. Megépült példáként bizonyítják, hogy a modern építészet képes a kor szerkezetének, anyagainak, formáinak alkalmazásával, a funkció és forma értelemszerű összhangjával olyan épületeket létrehozni, amelyek nem robbantják szét a történelmi kereteket, hanem harmonikusan beilleszkedő új elemekkel gazdagítják azokat. Ezek az épületek többféle építési egységet és felfogást képviselnek, de abban egységesek, hogy mindegyikük a történelmi életkeretek jelentőségének mély átéléséből keletkezett, s nemcsak szerkezeti alapjaikat, hanem szellemi gyökereiket is mélyen a történelmi város talajába eresztették bele.

Talán nem lényegtelen megemlíteni azt sem, hogy ennek az alapvető felfogásában, célkitűzésében egységes irányzatnak megvalósításába nagy mértékben belejátszik az a körülmény is, hogy ez a városrész – mint ahogy az összes többi védett műemlék és együttes is – a közösség tulajdonában van, s így az építkezéseket irányító elhatározásokban éppúgy mint az egyes építésszek megbízásában nem em esetleges és egyéni érdekek, hanem a közösség és a nemzeti kultúra érdekei érvényesülnek.

A modern építészet alkalmazása a műemlékvédelem területén ma már térben – tehát a városrész falain kívül is – és a feladatok egész struktúrájában elterjedt és általánossá vált Magyarországon.

Új épületek építése mellett a régiek korszerűsítése, újjáélesztése, belső berendezése, éppúgy, mint a szorosan vett műemlékrestaurálás: a modern építészet feladatai is. Hogy ez így van, azt nemcsak a megvalósult munkák mutatják, hanem az az egyre fokozódó érdeklődés, ami a modern építésszek részéről a műemlékvédelem iránt tapasztalható. Az építészeti közvélemény egyre inkább értékeli és becsüli ezt a tevékenységet, és a történelmi környezetbe való építés feladatai építészetiünk legjobbjait foglalkoztatják. E téren – mondhatjuk – igen magas színvonalú verseny alakult ki, mert a megvalósult és munkában levő ilyen építkezések szerzői közt építész-gárdánk legtehetségesebb és elismertebb egyéniségeinek neveivel találkozunk.

A következőkben néhány konkrét példával kívánom illusztrálni

az előzőekben felvázolt elveket és gondolatokat. A történelmi fejlődés sorrendjét követve először azokból a példák közül mutatok be néhányat, amelyek az első időkben a semlegesség útján keresték az új épületek megoldásait. A Tárnok utca 12. sz. ház a mellette álló egyszerű klasszicista homlokzat szomszédaként jól mutatja ennek az irányzatnak eszközeit, lehetőségeit és korlátait is. Az új épület a XVIII–XIX. századi polgárházak arányait, ritmusát átvéve, azoknak övpárkányokkal, szalagkeretekkel megoldott architektúráját a személytelenségig leegyszerűsítve igyekszik belesimulni az utcasorba. Ugyanezt mutatja az Űri utca 6. sz. lakóház is, egyben éreztetve azt a veszélyt is, hogy az ilyen személytelenség puritán épületek többszöri ismétlődése unalmassá tenné a városképet. Ennek az iránynak optimális lehetőségét nyújtja a Fortuna utca 16. számú épület, amely éppen ezt a veszélyes személytelenséget igyekszik áttörni bizonyos egyéni vonások alkalmazásával.

Mint bevezetőben említettem, a háború utáni években egy-két esetben nagyobb mértékben elpusztult műemlék újjáépítése is előfordult a Várnegyedben. Ezek mértékének és indokainak bemutatására a Bécsi kapu tér 7. számú ház látszik alkalmasnak. Az épület udvari szárnyai jórészt megmaradtak, külső traktusa azonban egyetlen szélső tengely kivételével leomlott. A Vár képeben jellegzetes, egységes történelmi térfal megőrzése érdekében 1952-ben a homlokzat visszaállítása mellett döntöttek.

Hét évvel később, a közel hasonló mértékben elpusztult Fortuna utca 15. számú épület helyén azonban már új lakóház emelkedik, annak a felfogásnak szellemében, hogy egy épület belső funkciója, szerkezetei és külső megjelenése egymással szorosan összefüggő organizmust alkotnak, s egy mai igényekre épülő lakóháznak fényképről rekonstruált régi köntösbe való öltöztetése feloldhatatlan ellentmondást jelentene.

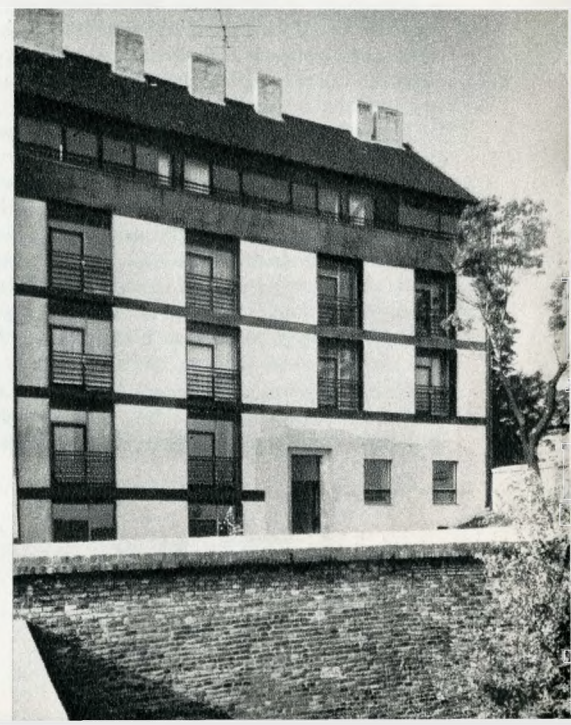
A múlt és jelen helyes kapcsolatának, a hiteles történelmi értékek tisztelete és a mai életbe való beillesztésének ma már klasszikus példáját valósította meg 1959-ben az Űri utca 32. számú ház tervezője. Az itt állott műemlékből csupán gótikus ülőfülkékkel díszített kapualja és udvari szárnyának néhány boltozata maradt meg a pusztulás után. Az építés a megmaradt részleteket aprólékos gonddal konzerválva, nem csupán múzeumi töredékként, hanem funkcionálisan illesztette bele új, modern lakóházának rendszerébe. A megmaradt kapualj, és a folytatásában álló boltozatok az új ház főtengelyévé váltak, s így új életet nyerve élnek tovább a mai élet kereteibe feloldódva.

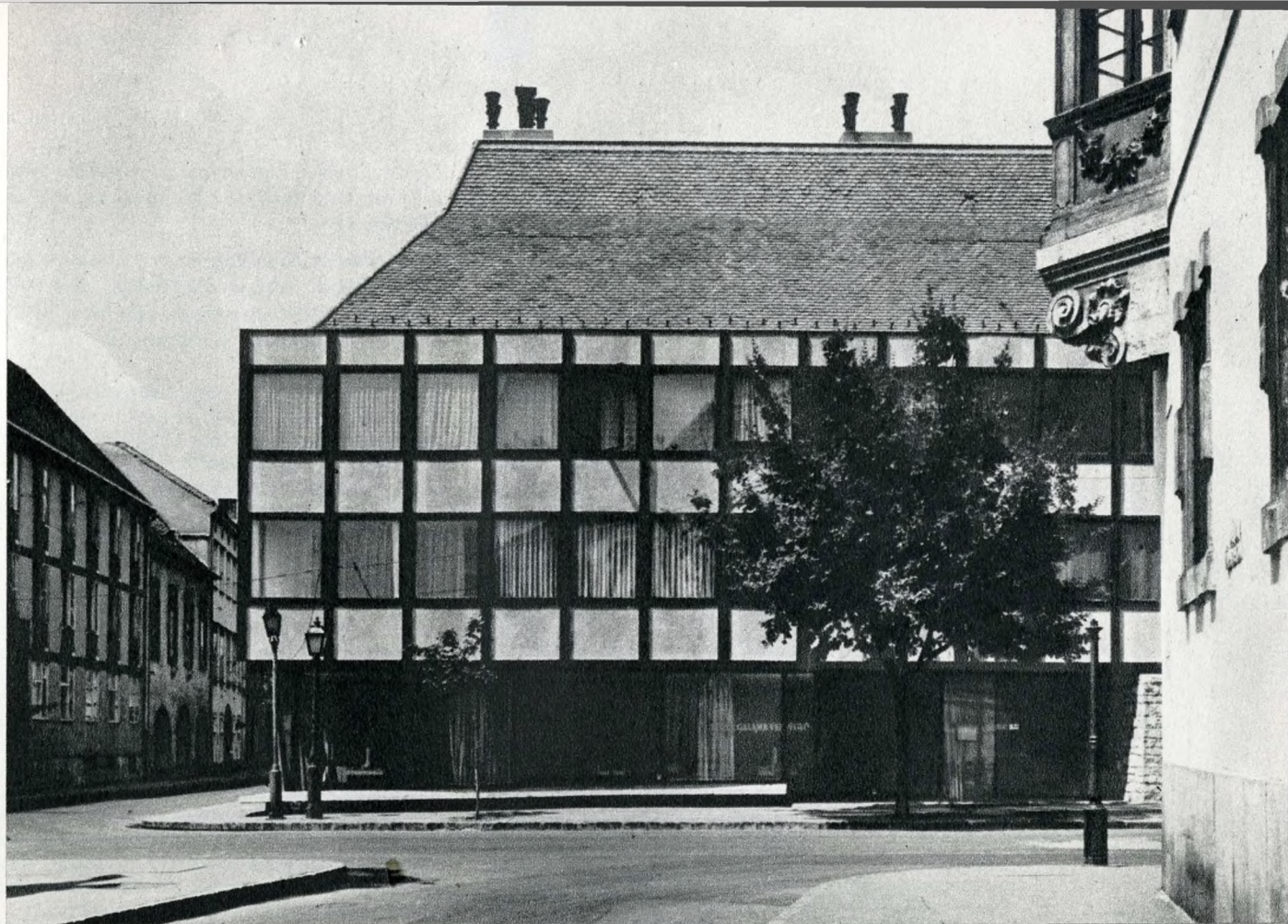
Közel egy időben ezzel épült fel az Űri utca 38. számú ház elpusztult bástyasétányi szárnyának helyén egy új lakóház. Az épület nem törekedett arra, hogy az egykori zárt udvaros beépítés visszaállítását erősítse, hanem korszerű beépítéssel, harántfalas szerkezettel, kétszintes lakásokkal oldotta meg a nagyméretű épülettömb hiányzó oldalának bezárását. Hasonló feladatot oldott meg a Tárnok utca 7. számú ház bástyára néző szárnyának újjáépítése során a tervező. A

*Budapest I., Fortuna utca 15. sz. lakóház – Budapest, I^o arr. Maison n° 15 de la rue Fortuna
Будапешт, I район, жилой дом по ул. Фортуна 15*

Budapest I., Űri utca 32. sz. lakóház – Budapest, I^o arr. Maison n° 32 de la rue Űri – Будапешт, I район, жилой дом по ул. Ури 32

*Budapest I., Tárnok utca 7. sz. lakóház
Budapest, I^o arr. Maison n° 7 de la rue Tárnok – Будапешт, I район, жилой дом по ул. Тарнок 7*

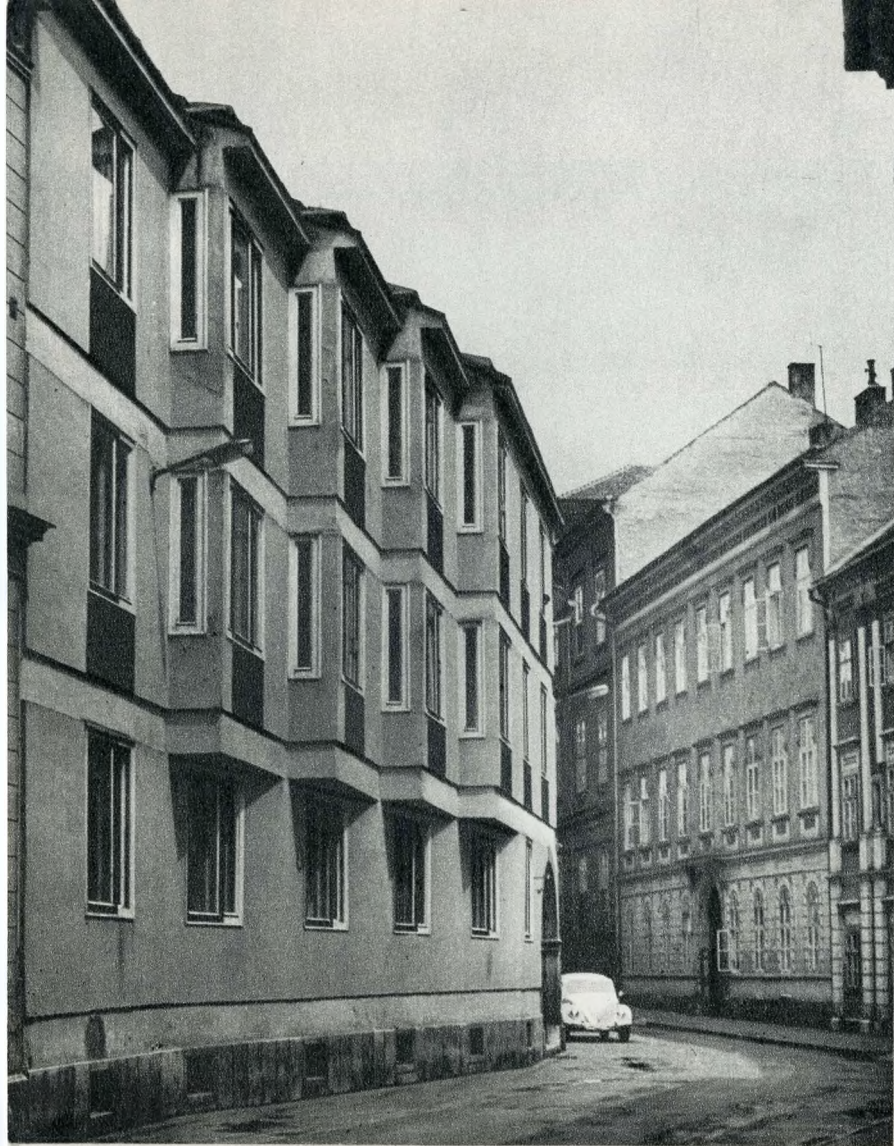

Budapest I., Szentháromság utca 9/11. sz. lakóház földszintjén étteremmel
Budapest, Ier arr. Maison n° 9/11 de la rue Szentháromság, avec restaurant
Будапешт, I район, жилой дом по ул. Сентхаромшаг 9/11, с рестораном в первом этаже

Budapest I., Dísz tér 8. sz. lakóház földszintjén étteremmel – Budapest, Ier arr. Maison n° 8 de la place Dísz, avec restaurant
Будапешт, I район, жилой дом на площади Дус 8, с рестораном в первом этаже

Sopron, Szent György utca 18. sz. lakóház – Sopron. Maison n° 18 de la rue Szent György – Шопрон, жилой дом по ул. Сент Дьордь 18

Székesfehérvár, Szabadság tér 2. sz. iroda- és lakóház
Székesfehérvár. Maison d'habitation, avec bureaux. n° 2 place Szabadság – Сечешфехервар, жилое и административное здание на площади Сабадишаг 2

vertikálisan összefogott nagy ablaktengelyek, és a födémeik koszorúinak megmutatása itt is, mint az Úri utca 32-nél teljesen korszerű eszközökkel teremtették meg a homlokzat arányjátékának harmóniáját a környező régi épületekkel. Míg az eddigiek a falfületek és nyílások különböző viszonylataival oldották meg a korszerűen megfogalmazott épületnek a hagyományos környezettel való kapcsolatát, addig a Szentháromság utca 9/11. szám tervezője új utat keresett. A környezet adottságaiból csupán a tömeget és a magas tetőformát vette figyelembe, szerkezetekben és anyagokban azonban teljesen új eszközöket választott. A telek szabálytalan történelmi beépítési vonalát a földszinti üvegfallal követte, míg az emeleteken összefüggő függönyfalat létesített. A függönyfal szerkezeti osztásának szerencsés megválasztásával azonban létre tudta hozni azt az arányjátékot, amely harmonikusan összecsendül a környező épületek architektúrájának belső arányaival. Falfületek és nyílások másféle rendszerét valósította meg a Várnegyed egyik legexponáltabb helyén épült Dísz tér 8. sz. ház tervező építésze. A földszinten alkalmazott nyersbeton és üveg felületek itt is azt mutatják, hogy a mai anyagok és szerkezetek sem feltétlenül idegenek a történelmi környezettől. A szerkezetében és külső megjelenésében egyaránt maradéktalanul korszerű és gazdaságos épület élő valóságként bizonyítja, hogy a modern építészet képes kényes helyzetekben is, önmaga megtagadása nélkül beilleszkedni a történelmi keretekbe.

A budai Várnegyed példái vidéki városaink történelmi negyedeire is hatással voltak. A háborús károk itt kisebbek lévén, ezek mellett inkább a város fejlődése által adott új feladatok vetették fel a problémát. Sopronban a Szent György utca egyik elpusztult háza helyén jelent meg először a modern építészet ebben a teljesen egységes történelmi együttesben. Az ívesen hajló utca vonalát követő földszinti beépítés felett az emeleti lakások alaprajzi kialakítását kis, lépcsőzetes kiugrásokkal oldotta meg a tervező, olyan motívumot alkotva ezáltal, amely történelmi városaink beépítésében nem egy helyen visszacsendül. Székesfehérvár, ez a mai képében is festői, barokk kisváros, a magyar történelem legkorábbi századainak egyik fontos települése fölött épült. A középkori királyi bazilika romjai körül kialakított tér déli oldalán, a betorkolló utca sarkán új lakóház építésére került sor az elmúlt években. Az épület alapozása kapcsán a bazilika mellett állott kápolnák további maradványai kerültek elő. Az új beépítést – alsó szintjének feláldozásával – lábakra állították, hogy a romkert az új leletek bemutatásával tovább folytatódjék az épület alatt is. Egerben a volt liceum későbarokk épületének közvetlen közelében, oldalhomlokzatával szemben vált szükségessé új beépítés a város fejlesztése során.

Régi és új kapcsolata más léptékben jelentkezik azokban az esetekben, ahol egy már nagyvárosiassá nőtt városrész belsejében megmaradt műemléki értékek közelében, vagy azokhoz kapcsolódva kell új beépítést megoldani. Ennek egy-egy példáját mutatom be a főváros pesti oldalának egykori történelmi magjából, a régi belvárosból. A Vörösmarty tér és a pesti Duna-part közötti tömbben helyezkedik el a magyar romantikus építészeti egyik legjelentősebb emléke, a pesti Vigadó. Hátsó oldalához a Vörösmarty tér felé egy hangsúlyos, nagyvárosi léptékű eklektikus bérpalota csatlakozott. A háború alatt mindkét épület súlyosan megrongálódott, s a tér felőli épületet lebontották. Az újjáépítés során a Vigadó műemléki értékű tömbjét helyreállították, míg a Vörösmarty tér felé új, modern irodaházat építettek hozzá. A Martinelli tér a régi Belváros egyik intim hatású kis tere volt, melynek történelmi térfalai a háború alatt egy kivételével elpusztultak. Csupán a barokk kori Szervita-templom maradt meg, és a tér egyik sarkába belejátszik a volt Invalidus kaszárnya – ma Városháza – barokk épülettömbje. Az új beépítés a tér egykori méreteit kissé kitágítva, de lényegében a hagyományos térfalakra utalóan, olyan nagyvárosi léptékű teret hozott létre, amely emellett érvényesülni engedi annak megmaradt történelmi elemeit: a templomot, a városházát és a tér közepén álló Mária

Eger, Bajcsy-Zsilinszky út 5/7. sz. – Eger, 5/7, rue Bajcsy-Zsilinszky – Эгер, здание по ул. Байчи-Жилински 5/7

szobrot. Mindkét példa azt mutatja, hogy régi és új kapcsolata még egy nagyvárosi fejlődésnek indult városrészben is jól megoldható, ha az urbanisztikai koncepció, az építési program és a tervezői szándék egyaránt erre irányul.

Mint már arról szó volt, a modern építészet nem csupán a városképekben jelenhet meg történelmi keretek között. Egyik fontos területe az épületek belső kialakítása, akár újjáépítés, akár újjáélesztés formájában. Az épületek belső kialakításának helyreállítása ismét olyan feladat, amelyet a második világháború pusztításai tűztek napirendre. Európa-szerte számos nagyjelentőségű műemlék megsemmisült interieurját rekonstruálták a háború óta gondos munkával. A magyar műemlékvédelem e téren is a modern építészeti utját választotta. Következésképpen ragaszkodva ahhoz az elvi álláspontjához, hogy ami egyszer megsemmisült, azt többé feltámasztani nem lehet, a volt királyi palota elpusztult belsőseit az új, múzeumi funkcióknak megfelelő, mai építészeti kialakítással állítottuk helyre. Ugyanebben a szellemben készült az Országos Műemléki Felügyelőség új székháza is, egy kiégett barokk palota helyreállítása útján.

A rendelkezésemre álló rövid idő csupán utalásszerű említésekre ad alkalmat. Ezek az utalások hivatottak felhívni az Önök figyelmét azokra a legfontosabb példákra, amelyek alapján felfogásunkról és gyakorlatunkról reális benyomást szerezhetnek, s amely példákat itt tartózkodásuk folyamán nagyrészt módjukban lesz személyesen megismerni. Ilyen utalásszerűen szeretnék csupán említést tenni arról is, hogy a modern építészeti eszközeinek alkalmazása nálunk a szorosan vett műemlékrestaurálás területén is elterjedt. Hazánk műemlékállományát már az elmúlt évszázadok annyira megtizedelték, hogy a kiegészítés értelmezés és az anasztilózis jóval nagyobb súllyal jelentkezik nálunk, mint máshol Európában.

Ezeket a feladatokat építészeink úgy akarják megoldani, hogy – éppen az anyag rendkívül töredékes volta miatt – az eredeti ma-

radványok minél hangsúlyosabban jelentkezzenek, hitelességük nagyobb jelentőséget kapjon az összképben. Éppen ezért olyan modern szerkezeteket és anyagokat választanak, amelyek őszintén megmutatják a mai hozzáátétel mértékét és módját, és egyidejűleg kiemelik a hiteles eredeti részeket. E felfogás illusztrálására néhány példát mutatok be. A szombathelyi Iseum egy római kori szentély ásatásból előkerült portikusának töredékeit helyezi vissza eredeti összefüggésibe, a portikus eredeti arányait érzékeltető vasbeton váz alkalmazásával. A diósgyőri vár XVI. századi rondellájának jellegzetes védőpártázata csak nyomokból volt megállapítható. A védőmű formai megjelenésének érzékeltetésére a pártázatot vasbeton héjszerkezetből készítették el, amely csupán a kontúrokat érzékelteti, a héjak között pedig a falkorona maradványai láthatók maradtak. A visegrádi lakótorony legfelső emeletének gótikus boltozatából csak a vállindítások és néhány borda, ill. zárókö tőredék maradt fenn. Az eredeti térhatás érzékeltetésére a boltsüvegeket acélhálóból készítették el, a néhány megmaradt töredéket befüggesztve közéjük. E néhány példával csak azt szeretném érzékeltetni, hogy a mai szerkezetek és anyagok még a műemlékhelyreállítás speciális területein is alkalmas segítő társai az építésznek.

Végezetül meg szeretném említeni még, hogy a történelmi negyedek újjáépítésének kényes problémái, egyes exponált helyek beépítése, kiemelkedő jelentőségű műemlékek környezetének rendezése, kialakítása, egyes történelmi városrészek részletes rendezési feladatai esetében gyakran folyamodunk tervpályázatokhoz is. Az eddig lezajlott ilyen pályázatok eredményei azt mutatják, hogy egyrészt igen nagy az érdeklődés építészeink körében az ilyen feladatok iránt s a pályázatokon résztvevők sorában gyakran találkozhatunk legjelentősebb alkotók nevével, másrészt, hogy ez úton – éppen a lehetőségek széles körének feltárásával – a végső megoldások kiérleltebb formában valósulhatnak meg.

Merényi Ferenc.

*Budapest V., Vörösmarty tér 1. irodaház – Budapest, V^e arr. Maison aménagée pour bureaux. 1, place Vörösmarty
Будапешт, V район, административное здание на площади Вёрёшмарти 1*

*Budapest V., Martinelli tér irodaház – Budapest, V^e arr. Maison aménagée pour bureaux. Place Martinelli
Будапешт, V район, административное здание на площади Мартинелли*

7/1

Budapest I., Táncsics Mihály utca 1. Országos Műemléki Felügyelőség – Budapest, 1° arr., 1, rue Táncsics Mihály. Intendance nationale des monuments historiques – Будапешт, I район, улица Танчич Михай. Здание Всевенгерского Управления охраны памятников культуры

Szombathely, az egykori savariai Iseum homlokzatának anasztilozisza
 Szombathely. Anastylose de la facade de l'Iseum de l'ancienne Savaria
 Сомбатхей, анастилозис, фасада святилища Изиды античной Саварии

Visegrád, a XIII. századi lakótorony ún. Salamon-torony legfelső emeleti boltozatrendszerének didaktikai célú rekonstrukciója
 Visegrád. Reconstruction, pour des buts didactique de la voûte de l'étage supérieure de la tour Salamon
 Вишеград. Сделанная с целью достижения максимальной наглядности реконструкция сводов верхнего этажа донжона (т. н. башни Шоломона)

